

АВТОРСКА СПРАВКА

за научните приноси в трудовете на гл. ас. д-р Албена Крумова, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност доцент по професионално направление – 3.2. Психология /Възрастова и педагогическа психология – педагогическа психология/, обявен в ДВ бр. 83/17.10.2017 г.

Общ брой на научните публикации – 52, от които:

- Самостоятелни монографии на български език – 3;
- Колективна монография на английски език – 1;
- Статии, студии и научни доклади на български език – 17
- Статии, студии и научни доклади на английски език – 31

Представени за рецензиране самостоятелни трудове по научния профил на конкурса:

- Монографии на български език – 2
- Статии на български език – 11

ОБЩА ФОРМУЛИРОВКА НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ:

1. Представените за рецензиране трудове като цяло представляват анализ на най-важните страни на педагогическата психология и психологията на развитието. Направените обобщения, изводи и препоръки за образователната практика са достатъчно надеждни и научно издържани и за тяхната обсоновка е използван солиден научен апарат, включващ над 1000 съвременни англоезични източника.
2. Приносните моменти в представените за рецензиране трудове са центрирани около проблемите, свързани с интелигентността, обучението, ученето и когнитивното развитие, като специално внимание е обърнато на техните най-важни аспекти – ефективност на преподаването и ученето, стилове на родителстване, обучение и развитие, идентифициране и обучение на таланти, афекти и мотивация за учене, подходи и техники за управление на класната стая, диагностициране и обучение на деца със затруднения.
3. В представените за рецензиране трудове е направен своеобразен психологически разрез на детското развитие, като е обърнато внимание на основните негови аспекти и особено на клиничния аспект на детското развитие – личностен дефицит, абнормно поведение, разстройства в детска възраст и тяхната оценка и диагностика.
4. Обстойно е анализиран изключително важният проблем за индивидуалните различия, като специално внимание е обърнато на неговия емпиричен аспект: дават се практически съвети по отношение на стиловете на преподаване и учене, във връзка с обучението на надарени деца и на деца със затруднения в развитието.
5. На теоретично равнище са изведени особеностите на паметта, като анализът не е самоцелен, а представлява опит за изпълване с конкретно образователно съдържание на принципите и методите на приложната когнитивна психология посредством формулиране на конкретни указания за приложението им в дейността на учителя.

6. Осъществен е комплексен анализ на проблема за оценяването и управлението на класната стая, като обобщенията и изводите от представените теории и подходи са трансформирани в практически съвети към субекта и обекта на обучението.
7. В представените за рецензиране две монографии, както и в част от статиите, се утвърждава модерният клиничен подход към образователната проблематика, който придоби особена популярност с публикуването през 2013 на книгата на Линда Уилмхърст със заглавие „Клинична и образователна детска психология“. Тя нарича този подход „Ecological-Transactional Approach“ и с прилагането му защитава необходимостта от симбиоза между клиничната и образователната психология, което представлява важно научно послание, отправено чрез представените за рецензиране трудове.

КОНКРЕТИЗАЦИЯ НА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В СЪДЪРЖАНИЕТО НА ПРЕДСТАВЕНИТЕ ЗА РЕЦЕНЗИРАНЕ АВТОРСКИ ТРУДОВЕ:

Основен хабилитационен труд:

- **Албена Крумова.** *Психология на образованието – един съвременен поглед.* ECBES, ISBN 978-619-90563-1-8, С., 2017, стр.404 (автор).
- Чрез отчитане на социалния контекст, нагласите, мотивите и емоционалния статус на обучавания са изведени основните принципи в образователната психология.
- Направен е своеобразен психологически „разрез“ на професионалния профил на ефективния учител, като анализът е подкрепен с примери от социалната практика.
- Предложен е сравнителен анализ между подходите, използвани от ефективния и от неопитния учител.
- Описани са подробно особеностите в развитието на определени дялове от човешкия мозък, обръща се внимание на неговата пластичност и адаптивност, като едновременно с това са посочени причините за дефицита в развитието на неговата структура.
- Направена е съпоставка между теориите за развитието на Ж. Пиаже, С. Л. Виготски и неопиажистите чрез посочване на техните слабости и приноси моменти. Анализът е съпътстван с примери от социалната практика и с конкретни указания за нейното подобряване.
- Детайлно са анализирани основните подходи към ученето (бихевиористичен, когнитивен, социално-когнитивен, когнитивно-поведенчески) чрез сравнение и съпоставяне на прилежащите към тях теории. Наред с това се разглеждат обстойно класическото и оперантното кондициониране и посредством множество примери от практиката се очертават стратегиите за насърчаване на желаното и обезсърчаване на нежеланото поведение в класната стая.
- Описани са основните модели на паметта и свързаните с тях теории, като практическите указания за ефективно учене и запомняне са пречупени през анализа на видовете памет, възприятието, вниманието, репетирането, кодирането и извличането на информацията.
- Въз основа на пространен анализ на основните теории за мотивацията се разкрива същността и особеностите на мотивите за учене и се поставя акцент

върху връзката им с интересите, видовете потребности, когнитивните способности, афекта, представянето, тревожността и копинг стратегиите.

- Въз основа на сравнителен анализ на теориите за интелигентността е дискутиран важният въпрос за индивидуалните различия и стиловете за учене, като чрез представянето на различни техни модели и типологии се поставя акцентът върху необходимостта от съобразяване с тях с оглед на повишаване на ефективността на учебния процес.
- Анализирани са възгледите за таланта и надареността и е направен опит да се внесе яснота по проблема за талантливите и надарени деца чрез дискутиране на неговите ключови аспекти – характеристики, идентифициране и обучение на надарените.
- Направен е психологически портрет на децата със затруднения, който включва затруднения в ученето, разстройство с дефицит на вниманието и хиперактивност, интелектуални затруднения, емоционални и поведенчески разстройства. На този фон са описани конкретните характеристики на тези деца, методите за тяхното диагностициране и спецификата в начините за тяхното обучение.
- Модерният проблем за мениджмънта на класната стая е представен по оригинален начин чрез анализ на ефективните стратегии за управление на физическата среда, на ученето и дисциплината. За тази цел са описани необходимите правила и процедури, техниките за предотвратяване на проблеми, както и подходите за дисциплиниране, ориентирани към учителя и ученика.
- Методите на преподаване са изведени като основен детерминант на учителската ефективност, като във връзка с това са анализирани центрираното върху учителя преподаване, от една страна, и центрираното върху ученика преподаване, от друга страна. С оглед на подобряване на ефективността на преподаването са посочени техните предимства и недостатъци, като при втория случай това е направено на фона на анализа на когнитивния и социалния конструктивизъм.
- На оценяването в класната стая е придаден особен статут поради неговите важни регулационни и саморегулационни функции. Представените разновидности на оценяването са съпътствани с посочване на техните предимства и недостатъци, което е от особена важност за образователната практика.

Допълнителен монографичен труд, представен за рецензиране:

- **Албена Крумова.** *Абнормно детско развитие и поведение.* ECBES, ISBN 978-619-90563-0-1С., 2015, стр. 312 (автор).

- Изведени са факторите, предразполагащи към абнормност в детска възраст, обособени в четири основни групи: индивидуални фактори, фактори, свързани със семейството, фактори на околната среда, комутативни фактори.
- Анализирани са клиничните проблеми в развитието през ранното детство, в предучилищна, детска и юношеска възраст, като анализът обхваща трите аспекта от развитието на индивида - физически, когнитивен и психосоциален.

- Направен е анализ на моделите на родителско поведение и родителстване в качеството им на рисков фактор, детерминиращ абнормността в детска възраст.
- Подробно са описани основните методи за разкриване и оценка на абнормните състояния при децата и юношите, посочени са трудностите, с които се сблъскват специалистите при тяхното използване, както и начините за ефективна работа с тях.
- Представена е категоризацията на разстройствата в детска и юношеска възраст в контекста на двете основно използвани системи, служещи за класифициране на абнормните състояния. За улеснение на практикуващите психолози анализът е с препратки към е петото издание на Диагностичния и статистически наръчник на психичните нарушения от Американската психиатрична асоциация (DSM-V), което е по-модерно и по-популярно сред специалистите.
- Описани са различните терапевтични подходи, използвани при работа с деца и юноши, дадени са конкретни насоки за тяхното приложение и за оценка на ефекта от тяхното използване.
- Направен е пространен анализ на тревожните разстройства при децата и юношите, като описанието на всяко едно от тях е пречупено през призмата на учебната дейност и особеностите на училищната институция. Акцентът е поставен върху: разстройство на привързаността, реактивно разстройство на привързаността, дезинхибирано разстройство на социалната ангажираност, разстройство с тревожност от раздяла, генерализирано тревожно разстройство, фобии, паническо разстройство, обесивно-компулсивно разстройство и пост-травматично стресово разстройство. Анализът на всяко едно от тях е с практическа насоченост и следва схемата: същност, характеристики, причини, диагностика, терапия, отнесеност към DSM-IV/ DSM-V.
- Описани са разстройствата на настроението при децата и юношите, като фокусът е поставен върху дисрегулиращо разстройство с разрушително поведение, голямото депресивно разстройство, персистиращо депресивно разстройство и биполарното разстройство. Анализът е практически ориентиран с посочване на основни характеристики, симптоматика, причини за възникване, терапия и ефекти върху развитието. За улеснение на училищните психолози са описани промените при диагностицирането, настъпили след публикуването на DSM-V, приложени са казуси и са представени препоръчителните подходи за терапия.
- С подчертаване на значимостта им за учебния процес и интелектуалното развитие е направено детайлно описание на разстройството с дефицит на вниманието и хиперактивност и на разстройствата от аутистичния спектър. Посочени са основните характеристики на тези разстройства, симптомите, типове деца като техни носители, съпътстващите ги дефицити в изпълнителните функции, интелекта, социалните взаимодействия, речта и комуникацията, както и начините за терапевтична интервенция.
- Очертан е психологическият профил на децата с интелектуални затруднения, при които са налице значителни ограничения в интелектуалното функциониране и адаптивното поведение, възникващи в периода преди 18-годишна възраст. Фокусът се поставя върху разстройствата на ученето и се обръща специално внимание върху затрудненията при четенето и преработката на когнитивна информация, като заедно с това се предлагат подходящи примери от практиката, посочват се критериите за идентифициране на децата с подобен психологически профил и се предоставя информация за подходящите терапевтични методи.

Представени за рецензиране авторски статии:

1. **Кримова, А.** Когнитивен стил и стилове на учене при учениците, *Предучилищно и училищно образование: управление, възпитание, обучение*, 2018, кн.1 (под печат).
Анализират се същността и особеностите на когнитивния стил като индивидуален подход на личността, съпътстващ решаването на проблеми, мисленето, възприемането и запаметяването на информацията. Обсъждат се изследвания на известни автори за индивидуалните различия в когнитивните стилове. Фокусът е поставен върху стила на учене при учениците, като освен неговата същност и особености се анализират и различните типологии на този личностен конструкт с посочване на силните и слабите им страни. Особеностите на всеки от анализираните стилове за учене са пречупени през характерологичните особености на индивида и въз основа на това се разкриват позитивните или негативни резултати от взаимодействието между стиловете на учене и стиловете на преподаване.
2. **Кримова, А.** Някои противоречия във възгледите за детското развитие. *Образование, детско развитие и консултиране*, 2017, 1-2, стр. 3-15.
На дискусия са подложени противоречията във възгледите за детското развитие, като акцентът е поставен върху три основни групи противоречия: противоречия по отношение на наследствените и средовите фактори, противоречия по отношение на непрекъснатостта и стадийността на развитието, противоречия по отношение на влиянието на ранния и късния опит върху развитието. Защишава се тезата, че независимо от съществуващите противоречиви моменти в концепциите на отделните автори, в образователната практика трябва да се налага принципът за водещата роля на обучението по отношение на развитието, съобразен с индивидуалните различия и влиянието на средата.
3. **Кримова, А.** Ефективното управление на класната стая – психологически аспект. *Предучилищно и училищно образование: управление, възпитание, обучение*, 2017, 4, стр. 27–42.
Защишава се възгледът, че в днешно време управлението на класната стая трябва да бъде съобразено с промяната в някои методи и средства за обучение, валидни за „дигиталната ера“. Ефективното управление на класната стая се свежда до реализацията на необходимите промени в няколко посоки: управление на физическата среда, управление на ученето, създаване на ефективна система от правила и процедури и управление на дисциплината. В тези четири аспекта се правят конкретни предложения по отношение на дейността в образователната институция, които трябва да бъдат внедрени в практиката и да способстват за ефективното управление на класната стая.
4. **Кримова, А.** Конфликти в училище и подходи за справяне с проблемното поведение. *Предучилищно и училищно образование: управление, възпитание, обучение*, 2017, 6, стр. 18-30.

Анализирант се конфликтите в образователната институция, представя се спецификата на девиантното поведение в училищна среда, както и прийомоте за неговото предотвратяване. Посочена е ролята на различните типове учители за разрешаването на конфликтните ситуации – авторитетен, авторитарен и либерален. Изброени са причините, които провокират девиантното поведение на учениците, както и погрешните учителски действия, послания и стилове, способстващи неговото възникване. Заедно с това се описват и техниките, използвани за превенция на конфликтите и конкретните стъпки за изход от проблемните ситуации.

5. **Кримова, А.** Обучение и формиране на иновативно мислене. *Иновации, предприемачество и устойчиво развитие*, 2016, 1-2, стр. 36–52.
Поставен за обсъждане е въпросът за необходимостта от промяна в съдържанието, подходите и начина на управление на учебния процес, която да има за резултат създаване на иновативна среда за обучение на децата от най-ранна възраст. Маркират се посоките, в които трябва да се работи с оглед на създаването на подобна среда, а трудностите в това отношение се свързват с преодоляването на неяснотите по класическите въпроси, свързани с интелигентността, влиянието на средата, наследствеността, надареността, креативността, методите за формиране на нестандартно и творческо мислене и др. Представени са конкретни препоръки за формиране на иновативна среда и работа с надарени деца.
6. **Кримова, А.** От стиловете на родителстване до стиловете на управление – паралели и генезис. *Мениджмънт, консултиране и организационно развитие*, 2016, 1-2, стр. 40–55.
На психологически анализ са подложени родителските стилове и се изяснява тяхната роля за формирането на детската личност. Направен е паралел между стиловете на родителстване и учителските стилове и е лансирана тезата, че между тях съществува взаимодействие, достига се до баланс и приемственост, в резултат на което впоследствие се оформя спецификата в стила на взаимодействие на възрастния човек с неговото обкръжение. Отчетено е влиянието и на други основни фактори, които моделират начина на взаимодействие на детето със социалната среда.
7. **Кримова, А.** Проблеми в развитието на децата през ранна и предучилищна възраст, *Образование, детско развитие и консултиране*, 2016, 1-2, стр. 79–86.
Описват се проблемите в развитието на децата в ранна и предучилищна възраст, които са естествен резултат от интензивните физически, физиологични, психически и интелектуални промени, които се наблюдават при конкретния индивид през този период. Посочват се и факторите, причиняващи дефицит в развитието, като се очертават насоките за тяхното практическо елиминиране.
8. **Кримова, А.** Родителски стилове и партньорски отношения между родители и учители. *Организация и управление на училището и детската градина*, 2015, 1, стр. 98–106.
Чрез анализ на редица изследвания се доказва, че родителският стил играе важна роля за формирането на детската личност. Тази роля става реалност само чрез партньорството от страна на учителя. За да бъде това партньорство ефективно, са формулирани редица изисквания, които трябва да се съблюдават при

взаимодействието между родителите и учителите. Представени са препоръки и към училищните психолози.

9. **Кримова, А.** Особенности на социалното и емоционалното развитие в детска възраст. *Образование*, 2015, 1, стр. 69–81.
Въз основа на сравнителен анализ на съществуващите концепции се извеждат особеностите в социалното и емоционално развитие в детска възраст. Специално внимание е отделено на формирането на привързаността като един от най-важните процеси в ранното социално развитие на детето. Видовете привързаност (сигурна, избягваща, съпротивляваща се/амбивалентна, дезориентирана) са детайлно анализирани и подкрепени с примери.
10. **Кримова, А.** Теоретични модели за детското развитие – сравнителен анализ. *Образование, детско развитие и консултиране*, 2015, 1-2, стр. 50 – 61. Направен е сравнителен анализ на основните теоретични модели за детското развитие (З. Фройд, Е. Ериксон, Ж. Пиаже, Ю. Бронфенбренер). Показани са техните силни и слаби страни. Отражено е влиянието, което те оказват върху образователната практика.
11. **Кримова, А.** Средната възраст – поведенческа устойчивост и личностни кризи. *Иновации, предприемачество и устойчиво развитие*, 1-2, 2014, с. 40 – 49.
Направен е психологически анализ на кризите, които съпътстват човека през един от най-сложните периоди от неговия живот – средната възраст. Изведени са основните кризи, типични за този възрастов период и подробно са описани причините за тяхната поява. Защишава се тезата, че кризата на средната възраст представлява универсален преход, който съпътства човешкото развитие и се характеризира с наличието на вътрешна нестабилност и външни прояви на бунт срещу начина на живот. Предлагат се конкретни начини и стратегии за преодоляването на кризисните състояния.

* * *